

Kvinner som svek

Under krigen fantes et antall kvinner organiserte nazister. De ledende kvinnene i Nasjonal Samling (NS) ble arrestert i 1945 og seinere dømt for landssvik.

Vidkun Quisling og Olga Bjoner, daværende landsleder for Nasjonal Samlings Kvinneorganisasjon, møter Kvinnehjorden på Slottsplassen ved NSKs tiårsjubileum i 1944.

NS hadde på det meste 40.000 medlemmer. Før krigen var en fjerdedel av medlemmene kvinner, i løpet av krigsårene økte dette til en tredjedel av medlemstallet. Kvinnene hadde sin egen organisasjon, dannet i 1934-35, som var organisert på samme måte som NS med landsleder,

landsledelse, fylkes-, krets- og lagorganisasjoner. Kvinnerenes landsleder og NSKs lokale ledere satt som rådgivere i tilsvarende organisasjonsledd i NS.

– De ledende NSK-kvinnene utgjorde en del av makteliten i NS-regimet under okkupasjonen, sier Brathagen.

Systuer og helsestasjoner

Hva foretok så NS-kvinnene seg under krigen?

– De arbeidet med å få kontroll over de kvinneorganisasjonene som ikke la ned virksomheten etter at NS-styret i september 1940 forbød politiske organisasjoner som ikke fulgte deres linje. De holdt taler og deltok i annen propagandavirksomhet, tok seg av frontkjempernes pårørende, samlet inn metall til den tyske krigsinnsatsen og de drev framfor alt sosialt arbeid. De jobbet hardt for å få til en husmorvikarordning. Og de hadde systuer der man kunne få råd og hjelp til å sy om klær, husstellstasjoner og Mor- og barn-kontrollstasjoner, forteller Kjersti Brathagen.

Det sosiale arbeidet skulle i følge NSK ikke brukes i politisk propaganda. Men i praksis fungerte slike tiltak positivt for NS. Hvor stor betydning dette totalt sett hadde, er Brathagen likevel usikker på.

– Jeg tror det varierte mye fra sted til sted hvor mange som faktiske brukte systuer og andre tilbud NS-kvinnene organiserte. Jeg har enda ikke funnet presise opplysninger om dette.

Vidkun Quisling hilser marsjerende NS-kvinner på Karl Johan under Nasjonal Samlings landsmøte i Oslo i september 1942.

Tilbud om helsestasjoner og systuer var noe flere organisasjoner hadde før krigen. Bondekvinnene ga denne typen tilbud, og arbeiderkvinnene startet flere mødrehygienekontorer der det også ble gitt rådgivning om prevensjon og abort. NS stengte imidlertid disse mødrehygienekontorene av moralske og befolkningsmessige hensyn.

Etterkrigsoppgjøret

Da freden kom, ble NSK-lederne, i likhet med kvinnelige angivere og front søstere som tjenestegjorde ved Østfronten, arrestert og stilt for retten. Lederen for NSK fra august 1941 til krigens slutt, Olga Bjoner, ble i maidagene 1945 brakt til Bredtvedt fengsel og arbeidshus for kvinner. Rettssaken mot henne startet i mars 1948. Fem dager etter falt dommen over kvinnenens "Fører".

– Hun fikk seks års fengsel, et erstatningskrav på 15.000 kroner og ti års rettighetstap, det vil si at hun mistet stemmeretten, muligheten til å inneha en offentlig stilling og drive en bedrift som trengte offentlig konsesjon. Aktor ville ha 12 års fengsel, men retten reduserte dette til seks år

siden hun var over 60 år og syk. I tillegg kan det ha spilt en rolle at hun tilbrakte hele 720 dager i varetekt. Bjoner klaget på røff behandling i varetektsperioden, forteller Kjersti Brathagen.

Olga Bjoner.

Propaganda – en alvorlig sak

Retten så på propagandavirksomhet som særlig alvorlig. Dette ble vektlagt i dommen mot Bjoner, som hadde vært en flittig foredragsholder. NSKs propagandaleder, Jenny Hirschel Haag, ble dømt for jødefiendtlig agitasjon og for oppfordring til fronttjeneste. I dommen mot NSKs kultur- og opplæringsleder, Ragna Prag Magelsen, ble det lagt vekt på hennes arbeid med å nazifisere kvinneorganisasjonene og hennes utstrakte kursvirksomhet og studiesirkler for å lære kvinnene opp i ”nyordningens tanker”.

– Randi Roberg, som hadde vært leder for Kvinnehirden, var den i NSK – hvis vi ser bort fra Bjoner – som fikk strengest straff: tre år og seks måneders tvangsarbeid. Retten vektla at hun hadde båret uniform og deltatt i propagandamarsjer, forteller Brathagen. Fylkesledernes dommer varierte fra 500 kroner i bot til fire og et halvt års tvangsarbeid.

– Dommene varier fordi fylkeslederstillingen i stor grad ble hva den enkelte selv la i den, sier Kjersti Brathagen.

Behandlet som menn

– Det har vært en alminnelig oppfatning at kvinner i rettsoppgjøret etter krigen fikk mildere behandling enn menn, sier Brathagen.

– Men når det gjelder kvinnene som hadde ledende posisjoner i NSK, stemmer ikke dette. Bjoner og de andre kvinnene fikk riktignok mildere straff enn en del menn i NS-ledelsen, men til forskjell fra mennene var det ingen av kvinnene som hadde ministerposter, var ordførere eller fylkesmenn, påpeker hun, og fortsetter:

– Ingen av kvinnene hadde anledning til å fremme lovforslag, ingen kvinne signerte forordninger sammen med Quisling. Bjoners myndighet for eksempel, begrenset seg til å lage forskrifter for NSK. Ingen NSK-ledere hadde en direkte rolle i deportasjonen av jøder. Mitt inntrykk er at kvinner som hadde politiske stillinger fikk lavere straff enn menn, ikke i kraft av sitt kjønn, men fordi de fylte andre roller i NS enn det menn gjorde.

Men ikke til døden

Dødsstraff var aldri på tale hverken i Olga Bjoners tilfelle, eller for noen av de andre kvinnene i NSK. 37 menn ble henrettet som del av etterkrigsoppgjøret, ingen kvinner. En kvinne ble imidlertid dømt til dødsstraff: Aud Maggi Andersen ble i 1946 dømt til døden for angiveri, men ble benådet til fengsel på livstid.

– Lars-Erik Vaale viser i sin bok om bruken av dødsstraff i etterkrigsoppgjøret at hennes kjønn må ha hatt avgjørende betydning for benådningen, sier Brathagen. Man henrettet ikke kvinner.

Den moralske dommen

På ett område mener Kjersti Brathagen at kvinner, både de i NSK og andre som hadde forbrudt seg, ble dømt hardere og annerledes enn mennene: moralsk.

– Menn ble omtalt som landssvikere. Folk flest fordømte dem moralsk for å ha sviktet fedrelandet. Når det gjaldt kvinner, fikk sviket en tilleggsdimensjon; det seksuelle. De som virkelig ble urimelig behandlet etter krigen på grunn av sitt kjønn var ”tyskertøsene”: kvinner som hadde hatt et forhold til en tysk soldat. Brathagen mener NS-kvinnene også ble tillagt seksuelle motiver, om ikke i domsavsigelsene, så i omtalen av dem i media.

– Quisling, ministerpresident i Norge fra 1942, ble omtalt som landssviker. Bjoner var ikke landssvikersken, men ”Riksrøya”. Det virker som om NS-kvinnene tillegges som motiv at de ville ”ha seg en tysker”. Men det var i liten grad slik at de ble med fordi de drømte om å kapre seg en tysker i uniform, påpeker hun.

Snarere tvert imot.

– De var svært kritiske til kvinner som ”la seg etter tyskerne”, var involvert i prostitusjon eller på andre måter ble ansett som umoralske. Slike kvinner var ikke velkommen i NSK. Spesielt en del yngre kvinner forsøkte å hindre at andre unge jenter involverte seg med tyskerne. I Østfold ble det tatt initiativ til å opprette et hjem for ”daarlige piker”. Denne innsatsen mot ”umoralen” virket også i enkelte tilfeller som en formildende omstendighet i rettsoppgjøret. Arbeid mot spredningen av tyskertøsfenomenet var noe både NS-kvinner, hjemmefronten, folk flest og domstolene i rettsoppgjøret var opptatte av, sier Brathagen.

Selvstendig tenkende politikere

Et annet forhold som ble vektlagt i domsavsigelsene var NS-kvinnenes forhold til nære mannlige slektninger: fedre, brødre og ektemenn. Det kunne virke som en formidlende omstendighet dersom kvinnene hadde en svært aktiv NS-mann som sto henne nær.

Brathagen, på sin side, er opptatt av å forstå kvinners deltakelse i NS på bakgrunn av deres egne politiske valg. – De hadde et sjølstendig politisk engasjement, som særlig for ledernes vedkommende, var uavhengig av om de hadde menn i partiet, sier hun.

Kvinner i NS

Så kan man undres hva som fikk norske kvinner til å slutte seg til en kvinnepolitikk bygget på ”Kinder, Kirche, Küche”. Svaret er at de ikke gjorde det, mener Brathagen.

– Ledende NS-kvinner var motstandere av Hitlers politikk om at kvinnen skulle holde seg til den lille verden, hjemmet, og at hun ikke behøvde å engasjere seg i den store verden, offentligheten. NS-kvinnene var opptatt av kvinnens ansvar for hjem, barn, religion og moral, men mente at dette ansvaret ikke kunne ivaretas isolert fra samfunnet forøvrig. De var opptatte av at kvinner måtte være politisk opplyst og de ville oppvurdere husmorgjerningen til et yrke på linje med andre yrker. De var en type kvinnesakskvinner og skilte seg politisk ikke særlig fra kvinneorganisasjoner som på 1930-tallet var hjemmehørende på borgerlig side.

I tillegg var mange av NS-kvinnene motstandere av planene om et storgermansk rike.

– De sto på den nasjonal-kristne linjen der hver nasjons særpreg skulle tas vare på, og der Tyskland mer var en ledende stat i en føderasjon enn en førerstat. Det fortelles blant annet at den tyske Reichkommissar for Norge, Josef Terboven, i Olga Bjoners nærvær uttalte at norske kvinner hadde for mye å si i det offentlige. Hvorpå Bjoner svarte at kvinner hadde for lite å si, for hvis de hadde hatt mer innflytelse, ville ikke han (Terboven) sittet der han satt da. Bjoner var nemlig en av de som kjempet for et sterkere nasjonalt forsvar i tida før Tyskland angrep Norge, poengterer Kjersti Brathagen.

Før krigen sto Olga Bjoner sentralt i oppbyggingen av Bondekvinnelaget og som talskvinne for kvinnene innad i Bondelaget. Hun meldte seg inn i NS i oktober 1940.

– Jeg tror det fra hennes side var uttrykk for en type realitetsorientering. Bjoner betraktet NS som en mulighet i ei tid hvor andre politiske organisasjoner var forbudt. Hun så det som en oppgave å beskyttet kvinners rettigheter og interesser under det nye regimet, avslutter Brathagen, som nå arbeider med et bokprosjekt om Bjoner og to andre ledende NS-kvinner.

KVINNER I KRIG OG FRED

Av Beret Bråten, 2004

Last ned | Del

Meldinger ved utskriftstidspunkt 23. oktober 2026, kl. 00.49 CEST

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.